

Poglejte, je Nolte nekoč dejal, Hitler je moral ravnati tako, kot je ravnal, kajti le tako se je lahko uprl komunizmu. Gre za logiko, ki je precej podobna logiki zagovarjanja domobranstva v Sloveniji in zunaj nje, po kateri je bilo treba s Hitlerjem potegniti zato, da bi se preprečila komunistična revolucija.

PO TRŽAŠKEM NASTOPU KONTROVERZNEGA ZGODOVINARJA

Kdo je Ernst Nolte?

MARIJA JURIĆ PAHOR

Z začudenjem sem v torek, 10. novembra, v Primorskem dnevniku prebrala, da je Renato Cristin, docent filozofije na Univerzi v Trstu, nemškega zgodovinarja Ernsta Nolteja v muzeju Revoltella takole pozdravil: »Vsi vedo, da Nolte ni bil nikoli nacionalsocialist in da se pri obravnavi samega holokavsta ni nikoli razlikoval od tradicije zgodovinopisja.« Če prva polovica stavka lahko drži, pa tega o drugi polovici stavka nikakor ni mogoče trditi. Ernst Nolte slovi namreč prav po tem, da od glavnega in znanstveno kredibilnega toka zgodovinopisja (še vedno) odločilno odstopa. In to zlasti od 6. junija 1986 dalje, ko je v Frankfurter Allgemeine Zeitung priobčil govor, s katerim je sprožil »spor zgodovinarjev«, ki je vključeval tudi filozofe in družboslovce. V njem je trdil, da nacistični genocid ni nič drugega kot skrajno posnemanje in obračun s sovjetsko »politiko uničevanja«, ki bi lahko še naprej prizadejala tudi (nekomunistične, nemarksiistične) Nemce: »Ali nacionalsocialisti, ali Hitler niso izvršili azijskega dejanja samo zaradi tega, ker so imeli sebe ali sebi podobne za potencialne ali dejanske žrtve? Ali Arhipel gulag ni bil prvotnejši od Auschwitza? Ali razredni umor boljševikov ni bil logični in dejanski predhodnik rasnega umora nacionalsocialistov? Ali Hitlerjeva najbolj tajna dejanja ni mogoče opravi-

vičiti s tem, da podganje kletke ni pozabil?«

Skratka, nastanek koncentracijskih taborišč naj bi bil Hitlerjev odgovor na realno boljševiško nevarnost, odločitev za končno rešitev pa samozaščitno dejanje. Čeprav je Nolte tovrstno miselnost izražal že leta 1980, tedaj še ni vzbudila pozornosti. Šele šest let kasneje so kritiki Nolteja, med katerimi je izstopal Jürgen Habermas, jasno in glasno zaznali, da tu ne gre več za historično argumentacijo, temveč za logiko »post hoc ergo propter hoc« – najvplivnejši nemški literarni kritik Marcel Reich-Ranicki bo dve desetletji kasneje govoril o »kavzalni povezavi« med »gulagom« in »Auschwitzom« – ter za začetek znanstvene relativizacije zločinov v letih 1933-1945. Ostro so se izrekli tudi proti žuganju z »azijsko« ali »podtalno« zverjo, ki preži pred ali pod vratmi in naj bi bila kriva za vse; v njej niso prepoznali le asociacije na »komuniste«, »marksiste«, »socialiste«, temveč tudi neprikrit namig na »slovanskega in judovskega podčloveka« (npr. Eberhard Jäckel – em. univ. prof. v Nemčiji in ZDA; v letih 1994 do 1999 je bil predsednik znanstvenega kuratorija fundacije Buchenwald in Dora-Mittelbau). V času globalizacije pa je ta namig prepojen tudi s fascinacijo in/ali grozo pred neomejenim stikom, pretokom in izmenjavo, kamor gre prišteti tudi »padec berlinskega zidu«, ki ga Noltejeva misel v Trstu večje povezuje z (istrskim)

eksodusom: krvavitvijo z milijoni pribežnikov, ki se zdi neustavljiva.

V letih po »sporu zgodovinarjev« je postal Nolte – tudi po lastnih izjavah – med zgodovinarji »vse bolj izoliran«; njegova publicistična in predavateljska dejavnost se je preusmerila v Italijo in Francijo. Od svojih stališč ni odstopal in jih je z njemu značilno vztrajnostjo še razširjal, poglobljal in deloma celo zaostрил. Kljub temu je Ernst Nolte leta 2000 postal dobitnik nagrade Konrada Adenauerja, ki jo podeljuje konzervativno in izrazito protikomunistično nastrojena Deutsche Kultur-Stiftung. Čeprav je tedanja zvezna predsednica CDU Angela Merkel javno zavrnila željo, da bi mu držala lavdajcijo, njegova nagrada, ki jo je prejel za svoje življenjsko delo na področju znanosti (!), sugerira, da je morda v Nemčiji še vedno veliko ljudi, ki nočejo priznati »pretekle krivde«. Za marsikoga pa ta nagrada predstavlja znamenje, da logika zanikanja in revizije 2. svetovne vojne tudi v Nemčiji po tiho prehaja v novo, če ne kar vladajočo ideologijo.

»Tsunami« in novi antikomunizem

Zaskrbljenost in paniko, ki jo je povzročila podelitev nagrade Nolteju, med drugim ponazarja »tsunami«, pod katerim se je zrušil nemški državni poslanec Martin Hohmann, pri-

padnik CDU. Hohman je v govoru ob obletnici združitve Nemčije oktobra 2003 dejal, da je v boljševiški revoluciji delovalo mnogo Judov, ki so imeli posebno odgovornost za grozodejstva; v okvirih bivše sovjetske tajne policije Čeka so izvrševali številne usmrtnice. Hohmanna so izključili tako iz parlamenta kot tudi iz stranke. S položaja se je moral posloviti tudi poveljnik posebnih vojaških enot, general Reinhard Guenzel, ki je Hohmannu poslal pismo podpore. Hohmannov govor je pohvalil tudi Ernst Nolte in ga razglasil za »hrabrega borca za svobodo govora in vesti«. Toda tudi najodprtejši zagovorniki svobode govora so morali priznati, da so Hohmannove besede bile preveč podobne tistim, ki jih je jeseni 1941 izrekel Goebbels: »Judje so izumili marksizem, Judje z njim že desetletja poskušajo udejanjiti svetovno revolucijo.«

Kaže tudi, da parlamentarna debata sploh ni ustrezen okvir, kjer bi lahko ustavili fašizem oziroma njegovo varianto nacizem. Demokratična procedura zadeva konkretna, natančno določena vprašanja, ki se ne morejo meriti z zgodovinskimi, epohalnimi, usodnimi ipd. temami, s kakršnimi operira fašizem. Fašistoidnemu govoru njegova grandomanija zagotavlja precejšnjo imunost pred demokratičnimi diskurzi: pred historično gesto fašizma je demokratična debata drobnjakarska, filistrska, dlakocepska.

Fašizem je treba ustaviti pred parlamentom – saj tudi svoje pohode načrtuje zunaj parlamenta. In še tu, v prostoru »javnosti« je zadeva, tako je vsaj videti, izjemno težavna. Če namreč javno ozračje ni ubrano tako, da sprti »detektira« fašistoidne izjave, da jih posamič zavrača in v splošnem prepozna, lahko fašizem že zgolj s kopičenjem nastopov, senzacionalističnih stavkov, besed, knjig, parad, filmov vseh vrst diktira javno ozračje. Če Nolte trdi, kot je pred dnevi spet storil v Trstu, da »obstoja tesna vez med boljševizmom in marksizmom na eni strani in nacionalsocializmom na drugi« in k temu pribije, da postanejo stvari »bolj razumljive, ko doumemo, da je nacizem imel v svoji glavi sovražnika, in ta je bil marksizem«, lahko rečemo, da ponavlja le svojo »teorijo posnemanja«, ki se kot neke vrste energon prenaša tudi navznoter: v glavo, v corpus. Hitler, tako Nolte, je udejanjil »antiboljševizem z boljševistično neomajnostjo«. Sovražnik po Nolteju torej ni nacist, temveč komunist.

Raziskovalci, med njimi Enzo Traverso, so že pogosto opozorili na pojav, da padec Berlinskega zidu s kasnejšim padcem komunističnih držav ter konec Hladne vojne niso privedli do nove, reflektirane historizacije 20. stoletja, nasprotno, izzvali so »militantni« antikomunizem, ki se zdi paradoksen tem bolj, saj njegovega nasprotnika ni več. Svoj višek je dosegel ob izidu knjig François Fureta (Preteklost neke iluzije; 1996) ter Stéphaneja Courtoisa (Črna knjiga komunizma; 1998), katerih odmev je še danes precej živ. Prispeval pa je tudi k rehabilitaciji Ernsta Nolteja, ki se je po »sporu zgodovinarjev« znašel na obrobju znanstvene in javne sfere. O tem govori korespondenca med Noltejem in Furetom ter prevod Noltejeve najbolj sporne knjige Evropska državljanska vojna (1987) v francoščino, ki vključuje predgovor Courtoisa. Čeprav se omenjeni zgodovinarji med seboj kar močno razlikujejo, se ujemajo v eni temeljni točki: antikomunizem so povzdignili v zgodovinsko paradigmo ter v ključ za interpretacijo 20. stoletja. Prav gotovo so ta dejstva odločilno prispevala k temu, da je Nolte leta 2000 – v letu, ko je izšel francoski prevod njegove knjige – postal dobitnik nagrade Konrada Adenauerja, kar pomeni, da je postal tudi v nemškem svetu kljub odporom kolikor toliko sprejemljiv.

Hitler je moral ravnati tako, kot je ravnal

Poglejte, je Nolte na slovesnosti dejal, Hitler je moral ravnati tako, kot je ravnal, kajti le tako se je lahko uprl komunizmu. Gre za logiko, ki je precej podobna logiki zagovarjanja domobranstva v Sloveniji in zunaj nje, po kateri je bilo treba s Hitlerjem potegniti zato, da bi se preprečila komunistična revolucija. To redefiniranje preteklosti,

ki se je začelo po osamosvojitvi Slovenije se izpričuje v pahljači novih interpretacij, ki po Otu Lutharju in Bredi Luthar ponujajo vse, od mlačnih priznanj tako imenovane »funkcionalne kolaboracije« domobrancev, ki je sprejeta tudi v strokovni razpravi, do najbolj radikalne reinterpretacije, po kateri naj bi komunisti z odporiškim gibanjem »zgolj uprizorili boj z okupatorjem«, v resnici pa naj bi »v imenu kominterne ali komunističnega commonwealtha [...] zahrbtno napadli svoj narod« (Zaveza, XI/41, Lj 2001). Interpretacij, ki sledijo argumentaciji zagovornikov »funkcionalne kolaboracije«, kot po udarjata oba avtorja, največ v poljudnem revialnem tisku ali strankarskih glasilih, medtem ko resnejše monografije, ki se ukvarjajo s to temo, lahko preštejemo na prstu ene roke.

Niko Toš in sodelavci so v okviru longitudinalnega programa Slovensko javno mnenje (1995) sformulirali sledečo predpostavko, da bi jo nato pobliže preverili: »Od osamosvojitve (1990) do danes se s pluralizacijo pogledov uveljavljajo vrednotenja, ki iz protikomunističnih izhodišč zavračajo narodnoosvobodilni značaj partizanskega boja in negativno vrednotijo partizanstvo kot osvobodilno gibanje. Tako se v političnem in kulturnem prostoru sproža svojevrsten spopad za preteklost, za zgodovinopisje in narodovo zgodovinsko zavest – torej za (pre)vrednotenje zgodovine in spreminjanje zavedanja o njej.«

Veljala naj bi torej predpostavka, pričakovanje, da so se v obdobju 1990-2006 pogledi in vrednotenja ljudi na vojni čas in ključne akterje v njem, na partizane in na domobrance, spremenili. Veljko Rus, ki je to tematično podrobneje preučeval, je v svoje in drugih presenečenje ugotovil, da temu ni bilo tako. Protipartizanstvo, kot se kaže ali izpričuje v politični in kulturni javnosti, še posebej v medijskem prostoru, je v navedenem časovnem obdobju neučinkovito. Gre za paradoks, ki ga Rus po lastni izjavi ni uspel zadovoljivo pojasniti, pa čeprav nakazuje obetavno interpretacijsko smer, ki jo na tem mestu nekoliko modificiram in poenostavim: med narodom, ki napada in je torej v vlogi agresorja, ter narodom, ki se brani in je torej v vlogi žrtve, obstoja nepremostljiva razlika. Slednji se dosti bolj identificirajo s svojo preteklo zgodovino in so manj nagnjeni k reinterpretacijam.

Ko so Niko Toš in sodelavci raziskavo razširili še na leto 2006 in jo poglobili z dodatnimi kazalci, so prišli v glavnem do Rusovih ugotovitev, vendar z dodatnimi poudarki in ugotovitvijo o nastajanju praznine v vrednotenju medvojne dogajanja pri mladih oziroma najmlajših ocenjevalcih. V razširjeno raziskavo odnosa do preteklosti so vključili tudi analizo odnosa do pojmov »slovensko domobranstvo« in »slovenski partizani«, vse od leta 1994 dalje. Podatki kažejo, da v odnosu do pojma »slovensko domobranstvo« ves čas izrazito prevladuje negativno vrednotenje nad pozitivnim, v odnosu do pojma »slovenski partizani« pa močno in nenehno prevladuje pozitivno vrednotenje nad negativnim. V skupini, ki pozitivno vrednoti slovensko domobranstvo, ki je sicer v manjšini (2006: 11,8 %), vidno izstopajo desno samoopredeljeni podporniki desnosredinskih strank, redni obiskovalci verskih obredov, tisti, ki so zadovoljni z demokratičnostjo razmer, ki zaupajo vladi in tako naprej.

Naj ob zaključku tega niza namigov spomnim, da Noltejeva logika zanikanja in revizije 2. svetovne vojne v Sloveniji pravzaprav ni vžgala, vsaj ne tako, kot se kaj rado zazdi. Tudi v Nemčiji in Avstriji ostaja Nolte prej »črna ovca« kot ne. Kaj takšnega sicer ni mogoče trditi o Italiji, kjer Noltejeva ideologija najde – ob Franciji – še največ »odjemalcev«. In to predvsem med desničarsko usmerjenimi intelektualci in krotitelji javnega mnenja in še najmanj med ljudmi, ki jih opredeljuje »subverzivno spominjanje« ter senzibilnost za marginalizacije posameznika in skupin. Strinjamo se tudi z Zygmuntom Baumanom, ki prihaja ob Foucaultu in Lyotardu in posebno po Levinasu do spoznanja, da je treba preseči vse »tiranije soglasij« in prisilnih sistemskih rešitev. Ključno vlogo naj ima posameznik, ki v dialogu z drugimi najde soglasje za etično dejanje.